

**VİLÂYET SÂLNÂMELERİ VE TUİK VERİLERİ IŞIĞINDA İZNIK'İN İDARİ VE
DEMOGRAFİK YAPISI (1870-1950)¹**

*THE ADMINISTRATIVE AND THE DEMOGRAPHIC STRUCTURES OF IZNIK IN THE
LIGHT OF THE VİLÂYET SÂLNÂMES AND THE TSI DATA (1870-1950)*

Öğr. Gör. Dr. Nursal KUMAŞ

Uludağ Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, Bursa/Türkiye
kumasnursal16@gmail.com

ÖZ

Tarih boyunca birçok uygarlığın hâkimiyeti altında kalmış olan İznik; dini, kültürel ve ticari yönleriyle birlikte, coğrafi konumunun da etkisiyle tarihsel süreç içinde önemini koruyan bir yerleşim yeri oldu. Orhan Bey döneminde, 1330 yılında, Osmanlı yönetimi altına giren şehir, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hudâvendigâr vilâyetinin Bursa sancağına bağlı Yenişehir kazasının bir nahiyesi statüsünü kazandı. 1870 yılında nahiyenin toplam yetişkin erkek nüfusu 5886'dı. Bu nüfusun 1810'u gayrimüslim erkek nüfustu. Nüfus verilerinden anlaşıldığı kadarıyla, Müslim ve gayrimüslim erkek nüfusu 1870-1878 döneminde oldukça azaldı. 1883-1884 döneminde de erkek ve kadınların birlikte sayılmasıyla hesaplanan nahiyenin toplam nüfusu 11.506 olarak belirlendi. Nahiyenin göç güzergâhı üzerinde bulunuyor olmasının yanında, şehirdeki ticari ve tarımsal faaliyetlerdeki canlılık sonraki dönemlerde nüfusunu sürekli artırdı.

İznik, Osmanlı Dönemi'nde nahiye müdürünün yönetimi altındaydı ve nahiyenin ilk müdürü de Ali Rıza Efendi'ydı (1870-1871). Nahiye, nüfusunun artışına bağlı olarak idari teşkilatlanmasında da gelişim gösterdi. Nahiye meclisi kuruldu ve yıllar içinde; naib, vukuf kâtibi, evkaf memuru, arazi (tapu) kâtibi vb. birçok memurluklar ihdas edildi. Bununla birlikte, dönem içinde Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Zabıta İdaresi ve Rûsûmât İdaresi oluşturuldu. 1875 yılından itibaren nahiyede belediye teşkilatı da kuruldu. Vilâyet sâlnâmelerinde verilen bilgiye göre, ilk belediye başkanı Süleyman Efendi'ydı (1883-1884).

20.yüzyılın başlarında Bilecik iline bağlı olan İnegöl ve Yenişehir kazaları, Cumhuriyet Dönemi'nde verilen bir kararla 1926 yılında Bursa iline bağlandı. 1927 yılında İznik, bucak merkezi yapıldı ve Yenişehir'e bağlı olma durumu devam ettirildi. 15 Mayıs 1930 yılında çıkarılan 1612 Sayılı Yasa ile de İznik, 1 Eylül 1930 yılından itibaren kaza yapıldı ve Bursa'ya bağlandı. İznik'in nüfusu, 1927 yılında 12.471'e yükseldi. 1935 yılında 15.873; 1940 yılında 18.029; 1945 yılında 19.898 ve 1950 yılında 22.810 olarak belirlendi.

Bu çalışmada, Osmanlı Dönemi'nin sonlarından başlayarak cumhuriyetin belirli bir dönemine kadar geçen süre içinde, İznik'in idari ve demografik alanda yaşadığı değişim ve gelişim ortaya konulmaya çalışıldı. Bu amaçla çalışma iki ana bölüme ayrıldı. İlk bölümde Hudâvendigâr vilâyeti sâlnâmeleri ışığında İznik'in 1870-1908 Osmanlı Dönemi incelendi. İkinci bölümde 1927-1950 Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan nüfus sayımlarına ait Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) verileri üzerinde duruldu. Her iki bölümden elde edilen veriler tablolar aracılığıyla metne aktararak, idari ve demografik yapıda yaşanan değişim ortaya konulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: İznik, İznik Demografik Yapı, Osmanlı Dönemi İznik, Hudâvendigâr Vilâyeti

¹ Bu makale, aynı başlık altında 2.Uluslararası El-Ruha Sosyal Bilimler Kongresi'nde (9-11 Şubat 2018/ Şanlıurfa) sözlü olarak sunulmuş ve özet kitapçığında yayınlanmış olan bildirinin yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulmuştur.

ABSTRACT

Iznik, having remained under the domination of many civilizations throughout history, has been a settlement having protected its importance within historical process under the effect of its geographical location together with its religious, cultural and commercial aspects. The city having fallen under the rule of the Ottoman Administration in 1330 in the period of Orhan Bey became a sub-district of the sub-province of Yenişehir connected to the Bursa sanjak of the Vilâyet of Hudâvendigâr starting from the second half of the 19th century. In 1870, the total adult male population of the sub-district was 5886. 1810 of this population were non-Muslim males. As far as it is understood from the census data, the Muslim and non-Muslim male population decreased considerably in the 1870-1878 period. In the 1883-1884 period, the total population of the sub-district calculated via counting males and females together was determined as 11.506. Besides the sub-district's being on the immigration route, the vitality in the commercial and agricultural activities in the city increased the population in the following periods continuously.

Iznik was under the directorship of the sub-district administrator in the Ottoman Period and the first administrator of the sub-district was Ali Rıza Efendi (1870-1871). The sub-district showed development in its administrative organization depending on the increase in its population as well. The sub-district council was established and a lot of public service positions such as regent, incident clerk, pious foundation clerk, estate clerk, etc. were created within years. However, within the period, the Public Debts, the Public Security Services and the Tax Administrations were established. Moreover, starting from 1875, the municipal organization was established in the sub-district as well. According to the information given in the vilâyet sâlnâmes, the first mayor was Süleyman Efendi (1883-1884).

At the beginning of the 20th century, the sub-provinces of Inegöl and Yenişehir having previously been connected to the province of Bilecik was connected to the province of Bursa in 1926 upon a decision made in the Republican Period. In 1927, Iznik was made the sub-district center and continued to be connected to Yenişehir. With the 1612-numbered law issued on 15th May 1930, Iznik was made a sub-province starting from the 1st September 1930 and connected to Bursa. The population of Iznik increased to 12.471 in 1927. In 1935, it was determined as 15.873; in 1940, it became 18.029; in 1945, it increased to 19.898 and, in 1950, it was determined as 22.810.

In this study, the change and the development which Iznik lived in the administrative and the demographic areas during the time elapsed between the last period of the Ottoman Empire and a certain period of the Republic tried to be put forward. For this purpose, the study was separated into two main sections. In the first section, the 1870-1908 Ottoman Period of Iznik was examined in the light of the Hudâvendigâr Vilâyet sâlnâmes. In the second section, the Turkish Statistical Institute (TSI) data belonging to the population censuses held in the 1927-1950 Republican Period were examined. The pieces of data obtained from both sections were transcribed into texts via tables and the changes observed in the administrative and the demographic structures tried to be put forward.

Key Words: Iznik, Demographic Structure of Iznik, Iznik in the Ottoman Period, Vilâyet of Hudâvendigâr

1. GİRİŞ

İznik, milattan önceki dönemlerde Bithynia krallığına bağlı bir kent konumundaydı. Bu dönemde başkent özelliği de kazanan şehir bir ara İskitlerin saldırısına uğrayarak büyük oranda tahribe uğradı. Bu saldırının izlerinin giderilmesinden sonra, İznik önemli ölçüde bir gelişim gösterdi. Selçuklu sultanı Süleyman Şah tarafından 1075 yılında Türk hâkimiyetine giren şehir (Texier, 1997:122-123) bir dönem Türk hâkimiyetinden çıkmasına rağmen, önce Osman Bey tarafından 1302 yılında yapılan kuşatmayla (İnalçık, 2008:13-14) ve ardından Orhan Bey'in 1330 yılında şehri fethetmesiyle yeniden Türk hâkimiyetine girdi. Bu dönemden itibaren Kocaeli sancağına bağlandı ve sancağın merkezi konumuna geldi. Sultan II. Mehmet döneminde sancak merkezinin İzmit'e taşınmasına kadar da bu konumunu korudu (Texier, 1997:134).

İznik, 700 yıllarında 300 hanelik bir köydü (Bütüner, 2015:535). 1830 yılı verilerine göre de şehirde 4177 vergi yükümlüsü bulunmaktaydı. 1831 yılında Osmanlı yönetiminin idari alanda yaptığı yeni düzenlemede İznik, Kocaeli sancağına bağlı kalmaya devam etti. 1855 yılında yapılan düzenlemeyle, kaza statüsüyle Hudâvendigâr vilâyetine bağlandı. 1868 yılı verilerine göre, Bursa sancağına bağlı kaza konumunu sürdürmeye devam etti (Kaplıanoğlu, 2006:16, 26).

2. OSMANLI DÖNEMİ İZNIK'İN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI (1870-1922)

2.1. 1870-1880 Dönemi

2.1.1. Nahiye Teşkilatlanması

1870 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle İznik, Hudâvendigâr vilâyetinin Bursa sancağının Yenişehir kazasına bağlı bir nahiye konumuna getirildi (Kaplıanoğlu, 2006:17). Kazaya olan uzaklığı altı saat, vilâyete olan uzaklığı da on altı saattir. 1870-1874 döneminde nahiyenin müdür, naib, kâtib ve vukuat kâtibi olmak

üzere dört adet memur kadrosu bulunmaktaydı. 1874-1875 dönemiyle birlikte sözü edilen bu kadrolara ilave olarak birer adet olmak üzere evkaf memuru², arazi (tapu) kâtibî³ (Erol, 2011:47) ve 1878 yılında da sandık emini (Mihail Ağa) kadrosu eklendi. 1874-1875 döneminde nahiyeye meclisi oluşturulmuş olduğuna dair ilgili sâlnâmede not düşülmüş olmasına karşın bu meclisin üyelerine dair bir bilgi mevcut değildir (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1291:54,120). Bununla beraber, 1296 (1878-1879) yılında nahiyeye meclisinin, biri gayrimüslim olmak üzere üç üyeden kurulmuş olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra daha önce sözü edilen memurluklara ilave olarak; tapu kâtipliği, tahrirat kâtipliği, rüsumat memurluğuyla aşar memurluğu ve kâtipliği kadrolarının ihdas edilmiş olduğu anlaşılmaktadır (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1296:96, 122,129-130, 134).

Bu dönemde Osmanlı merkez yönetiminin, İznik yerel yönetim örgütlenmesinde görevli memurları çok fazla değiştirme eğiliminde olmadığı anlaşılmaktadır. Örneğin nahiyeye müdürü on yıl içinde beş defa değişmiş ve bu dönemde Hasan Bey, 1874-1878 yıllarında olmak üzere en uzun süre (dört yıl) nahiyeye müdürlüğü yapmıştır. Bu süre içinde toplam on farklı kişinin; naib (dört kişi), kâtib (dört kişi) veya vukuat kâtibî (iki kişi) olarak görev yaptığının sâlnâmelerde bilgi mevcuttur (Bknz. Tablo No:1)

Tablo No:1

1870-1880 Döneminde İznik Nahiyesinde Görev Yapan Memurlar
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri, 1288-1297; Erol, 2011:17-72, 77)

YIL HİCRİ	YIL MİLADİ	NAHİYE MÜDÜRÜ	KÂTİB	VUKUAT KÂTİBİ
1287	(1870-1871)	Ali Rıza Efendi	Hasan Necip Efendi	Abdullah Efendi
1288	(1871-1872)	Ali Rıza Efendi	Hasan Necip Efendi	Abdullah Efendi
1289	(1872-1873)	İbrahim Bey	Hasan Tahsin Efendi	Abdullah Efendi
1290	(1873-1874)	İbrahim Bey	Hasan Tahsin Efendi	Abdullah Efendi
1291	(1874-1875)	Hasan Bey	Hasan Tahsin Efendi	Abdullah Efendi
1292	(1875-1876)	Hasan Bey	Ahmet Hamdi Efendi	Abdullah Efendi
1293	(1876-1877)	Hasan Bey	Ahmet Hamdi Efendi	Abdullah Efendi
1294	(1877-1878)	Hasan Bey	Ahmet Hamdi Efendi	Abdullah Efendi
1295	(1878)	Ahmed Şakir Efen.	Abdullah Efendi	Tevfik Efendi
1296	(1878-1879)	Ahmed Şakir Efen.	?	?
1297	(1879-1880)	Mehmet Nazif Ef.	Ahmet Hamdi Efendi	Abdullah Efendi

2.1.2. Nahiyenin Demografik Yapısı

Tablo No:2

1870-1880 Döneminde İznik Nahiyesinin Nüfusuna Ait Çeşitli Sayısal Bilgiler
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmeleri, 1288-1297; Aksakal, 2009:278-280).

YILLAR	TOPLAM ERKEK NÜFUS	MÜSLÜMAN ERKEK	GAYRİMÜSLİM ERKEK	HANE	KÖY
1287 (1870-1871)	5886	4076	1810	3549	37
1288 (1871-1872)	5886	4076	1810	3549	37
1289 (1872-1873)	5886	4002	1884	3549	37
1290 (1873-1874)	4275	3916	359	3549	37
1291 (1874-1875)	4275	3916	359	3549	37
1292 (1875-1876)	4363	3966	397	2109	36
1293 (1876-1877)	4363	3966	397	2109	36
1294 (1877-1878)	4363	3966	397	2109	36
1295 (1878)	4213	3916	297	2109	36

Tablo No:2'ye göre; bu dönemde İznik nahiyeye nüfusu ve hane sayısı genel olarak azalma eğilimi göstermiştir. 1873-1874 dönemi nüfusta, 1875-1876 döneminde de hane sayısında büyük bir kırılmanın yaşandığı görülmektedir. Bu kırılmanın nedenine dair somut bir dayanak noktası bulunmamaktadır. Bununla beraber, 1870-1873 ait toplam nüfusun, 1870-1876 döneminde de hane sayısının değişmeden tekrar etmiş olduğu göz önüne alındığında, bu kırılmanın nedeninin nüfus verilerinin güncellenmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Müslüman erkek nüfustaki kısmi azalmaya karşın, gayrimüslim erkek nüfusta büyük oranda bir azalmanın olması da dikkat çekici görünmektedir.

²Evkaf memuru olarak 1874-1875 döneminde Hüseyin Efendi, 1875-1877 döneminde Ömer Efendi ve 1878 yılında Hasan Efendi görev yapmaktaydı.
³Arazi (Tapu) kâtibî olarak 1874-1878 döneminde Hüseyin Efendi, 1878-1880 döneminde Hasan Efendi görev yapmaktaydı. Bu dönemde ilgili sâlnâmede bulunamamasına karşın; Salih Erol'un verdiği bilgiye göre; telgraf memuru (Kadir Efendi), posta memuru (Sezai Efendi) mevcut kadroya eklendi ve yine bu dönemde bir memur (Necip Bey) ve bir kâtipten (Mehmet Bey) oluşan rüsumat (gümrük) memurluğu oluşturuldu.

1876-1877 döneminde nahiye merkezinde; beş cami, bir kilise, iki mescit, üç mektep, iki tekke, bir mahalle, üç çiftlik, bir hamam, bir kahve ve üç dükkân bulunmaktaydı. 1878 yılında bu veriler tekrar etmekle beraber nahiyenin geneli dikkate alınmış olmalı ki kahve sayısı altı, dükkân sayısı da 87 olarak verilmiştir.

2.2. 1883-1908 Dönemi

2.2.1. Nahiye Teşkilatlanması

İznik bu dönemde Hudâvendigâr vilâyetinin Ertuğrul sancağına bağlı bir nahiye konumundaydı. İznik merkezi; Yenişehir'e dört, Bilecik'e on iki ve Bursa'ya on dört saat mesafedeydi. Nahiye genelinde altısı kullanımda ve üçü harap olmak üzere toplam dokuz cami, iki mescid, iki medrese ve beş imaret vardı. Nahiye merkezinde; beş han, dört fırın, seksen dükkân ve dokuz tane de kahvehane bulunmaktaydı (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1316:320-321).

Nahiye teşkilatlanması içinde nahiye meclisinin kurulmuş olduğu sâlnâmelerde görülmektedir. Yine sâlnâmelerde 1301 (1883-1884) yılından itibaren belediye reisinin isminin verilmiş olması, bu yıl itibarıyla nahiyede belediye teşkilatının da kurulmuş olduğunu göstermektedir⁴. Sonraki dönemlerde de belediye meclisinin kurulduğu ilgili sâlnâmelerdeki bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu dönemde nahiye teşkilatlanması içinde çeşitli kadrolar ilave edilmiştir. Dönem içinde memur sayısı çok fazla değişiklik göstermemesine karşın kadrolar yıl bazında değişiklik göstermektedir. Bazı yıllar kadroların birleştirildiği görülmektedir: tahrirat kâtibi ve posta memuru, tahrir ve vergi kâtibi, kâtip ve sandık emini, mal ve tahrirat kâtibi vb. Bu dönemde nahiye teşkilatlanması içinde yer alan memur kadrolarının dönem içinde seyri şu şekilde olmuştur:

2.2.2. Nahiye müdürü

Nahiyeden en üst düzeyde sorumlu olan kişidir. Bu dönem içinde toplam sekiz farklı kişinin nahiye müdürlüğü yaptığı Tablo No:5'den anlaşılmaktadır. Yine bu tabloya göre; en uzun süre görev yapan müdür Midhat Efendi'dir (altı dönem). Sâlnâmelerde dikkat çeken bir konu; İbrahim Edhem Efendi ve Mehmet Kemal Efendi için düşünülmüş olan "Mekteb-i İdadi-i Mülki mezunu" ibaresidir.

2.2.3. Naib vekili

Bu dönemde on üç farklı kişinin naiblik görevinde bulunduğu ve en uzun süre Ahmed Efendi'nin (ardı sıra üç dönem ve yine ardı sıra iki dönem olmak üzere toplam beş dönem) bu görevde bulunduğu görülmektedir (Bknz. Tablo No:5).

2.2.4. Nahiye meclisi

Vilâyet sâlnâmelerine göre; nahiye meclisi ilk defa 1302 (1884-1885) yılında kuruldu. İlk kurulduğunda üye (aza) sayısı dördütdür. Bu dönemin sonuna kadar da üye sayısı dört olarak kaldı. Meclis yalnızca 1304 (1886-1887) yılında beş ve 1306 (1890-1891) yılında da altı üyeli oldu. İlk kurulduğu andan itibaren, meclis üyeleri arasında gayrimüslim üye bulundurulmasına önem verildiği Tablo No:3'de anlaşılmaktadır. Toplam dört üyenin ikisi gayrimüslim olduğu dikkate alındığında; nahiye meclisinin % 50'sinin Müslüman diğer % 50'nin de gayrimüslimlerden teşkil ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum meclis üyelerinin sayısal dağılımı belirlenirken, nüfus oranlarının yerine daha çok temsil olanağının dikkate alındığını göstermektedir. 1305 (1887-1888) yılı sâlnâmesinde bu döneme ait nahiye meclisi üyelerinin isimleri verilmemiştir.

2.2.5. Belediye reisi

Vilâyet sâlnâmelerinde belediye reisi olarak ismi ilk geçen kişi 1301 (1883-1884) yılı sâlnâmesine göre Süleyman Efendi'dir. Bu dönemde belediye reisi olarak yedi farklı isme rastlanılmıştır ki bu isimlerden en uzun süre görev yapan Hafız Hüseyin Efendi'dir (dört dönem, 1899-1903) (Bknz. Tablo No:5). 1886-1888 ve 1906-1908 yıllarına ait vilâyet sâlnâmelerinde veri bulunmamaktadır.

2.2.6. Belediye kâtibi

1301 (1883-1884) yılından itibaren bu kadronun oluşturulduğu ve Hüseyin Şevki Efendi'nin bu görevde en uzun süre (on bir dönem) bulunduğu Tablo No:5'den anlaşılmaktadır. 1886-1888 ve 1906-1908 dönemine ait belediye kâtibinin kim olduğuna dair ilgili sâlnâmelerde bilgi mevcut değildir.

⁴ İznik Belediyesi'nin resmi sitesinde Raif Kaplanoğlu'na dayandırılarak verilen bilgiler göre; 1875 yılında İznik'te belediye başkanı vardır ve 1876 yılından itibaren de belediye teşkilatı kurulmuştur. Bakınız: <http://www.iznik.bel.tr/tarihce.php>

2.2.7. Belediye meclisi

Belediye meclisinin oluşumuna dair ilk veri 1306 (1890-1891) yılına aittir. İlk yıl dört kişiyle teşkil eden meclis sonraki dönemlerde üç-yedi kişi arasında değişiklik göstermektedir. 1311 (1893-1894) yılından itibaren bir çavuş ve 1321 (1903-1904) yılından itibaren de sandık emini olarak bir kişinin meclis üyeleri arasına katıldığı Tablo No:4 de görülmektedir. Meclis üyelerinin arasında Müslümanların yanında bir-iki gayrimüslim üye de yer almaktaydı.

2.2.8. Rüsumat İdaresi

Bir memur ve bir kâtipten oluşmaktaydı. 1301 (1883-1884) yılı sâlnâmesinden itibaren bu kadronun mevcut olduğu görülmektedir.

2.2.9. Düyun-u Umumiye İdaresi

1302 (1884-1885) yılından itibaren bir kişilik kadrosuyla Düyun-u Umumiye memurluğu oluşturuldu. 1306 (1890-1891) yılından itibaren bu memurluk idaresinde görev yapmak üzere iki kolcu görevlendirildi. 1891-1892'den itibaren, Düyun-u Umumiye İdaresi'ne bir adet kâtip kadrosu ilave edildi.

2.2.10. Zabıta İdaresi

1304 (1886-1887) yılından itibaren kabzımal, zabıta memuru ve zabıta kuvveti (5 süvari, 6 piyade) kadroları oluşturuldu. 1307 (1891-1892) yılından itibaren zabıta idaresi oluşturuldu. Bu idare; zabıta onbaşı (1 kişi), tahsildar süvari (2 kişi), süvari zabıtası (3 kişi) ve piyade kuvvetinden (3 kişi) oluşmaktaydı. Oluşturulan görevler ve kadro sayıları (3-7 arası) yıllar içinde değişiklik göstermektedir.

1301 (1883-1884) yılından itibaren; nüfus ve vergi kâtibi: tahrirat kâtibi ve posta şubesi memuru, aşar memuru, aşar kâtibi, tapu memuru: kereste memuru, rüsûm-i sitte memuru ve kâtibi; 1302 (1884-1885) yılından itibaren; sandık emini; 1303 (1885-1886) yılında itibaren; reji memurluğu; 1314 (1896-1897) yılından itibaren de orman ve ondalık memurluğu ile bevvab memurluğu oluşturuldu. Bu yıl aynı zamanda evkaf komisyonu ile maarif komisyonu kuruldu. Evkaf ve maarif komisyonları dönem içinde bazı yıllarda birleştirilme uygulamasına gidildi. Son olarak 1323 (1905-1906) yılında şimendifer acentesi kadrosu oluşturuldu (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1301-1325) .

Tablo No:3

Nahiye Meclisi Üyeleri (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1302-1325)

Yıllar	Nahiye Meclisi Üyeleri
1302 (1884-1885)	Hacı Hüsnü Efendi, Fevzi Efendi, Yorgi Ağa, Filibos Ağa
1303 (1885-1886)	Fevzi Efendi, Hacı Hasan Efendi, Yorgi Ağa, Filibos Ağa
1304 (1886-1887)	Osman Ağa, Hüseyin Fevzi Efendi, Hacı Hasan Ağa, Ali Ağa, Yorgi Ağa.
1306 (1890-1891)	Osman Ağa, Sözlü Ahmet Ağa, Boyalçalı Hacı Ali Ağa, Hacı Astori Ağa, Molla Mehmet Ağa, Filibos Ağa
1307 (1891-1892)	Osman Ağa, Canbaz Mustafa Ağa, Yeni Karyeli Katabet Ağa, Aleksandros Ağa
1310 (1892-1893)	Osman Ağa, Canbaz Mustafa Ağa, Yeni Karyeli Katabet Ağa, Aleksandros Ağa
1311 (1893-1894)	Mahmud Bey, Hasan Fevzi Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1312 (1894-1895)	Mahmud Bey, Mustafa Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1313 (1895-1896)	Mehmet Rifat Bey, Mustafa Ragıp Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1314 (1896-1897)	Osman Efendi, Mustafa Ragıp Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1315 (1897-1898)	Osman Efendi, Hüseyin Fevzi Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1316 (1898-1899)	Osman Efendi, Hüseyin Fevzi Efendi, Karabet Ağa, Sofron Efendi
1317 (1899-1900)	Mustafa Ragıp Efendi, Osman Ağazade Hasan Bey, Hacı Vasili Oğlu İstalyonis Efendi, Karabet Ağa
1318 (1900-1901)	Mustafa Ragıp Efendi, Hasan Bey, Hacı Vasili Oğlu İstalyonis Efendi, Karabet Ağa
1319 (1901-1902)	Mustafa Ragıp Efendi, Halil İbrahim Bey, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Karabet Ağa
1320 (1902-1903)	Mustafa Ragıp Efendi, Halil İbrahim Bey, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Karabet Ağa
1321 (1903-1904)	Mustafa Ragıp Efendi, Mahmut Efendi, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Bagadin Ağa
1322 (1904-1905)	Mehmet Efendi, Ömer Efendi, Karakaş Yani Efendi, Karakin Ağa
1323 (1905-1906)	Mahmut Efendi, Ömer Efendi, Sofron Efendi, Karakin Ağa
1324 (1906-1907)	Mahmut Efendi, Ömer Efendi, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Karakin Ağa
1325 (1907-1908)	Mahmut Efendi, Ömer Efendi, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Karakin Ağa

Tablo No:4
Belediye Meclisi Üyeleri
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1306-1323)

Yıllar	Belediye Meclisi Üyeleri
1306 (1890-1891)	Hacı Mehmet Ağa, Ragıp Ağa, Süleyman Efendi, Hacı Hasan Ağa
1307 (1891-1892)	Ali Efendi, Nalband İsmail Ağa, Karakaşyani
1310 (1892-1893)	Canbaz Mustafa Efendi, Süleyman Efendi, Sofro Ağa, Temo Ağa.
1311 (1893-1894)	Mehmet Efendi, Ali Efendi, Emros Ağa, Yani Efendi; Çavuş: Halil Ağa; sandık emini: Ali Efendi
1312 (1894-1895)	Mehmet Efendi, Ali Efendi, Emros Ağa, Yani Efendi. Çavuş? (Bir kişi)
1313 (1895-1896)	Mehmet Efendi, Ali Efendi, Hüseyin Efendi, Hacı Emin Ağa (Girit Madalyası Sahibi), Emros Ağa, Sofron Efendi, Yani Ağa
1314 (1896-1897)	Mehmet Efendi, Ali Efendi, Emros Ağa, Yani Ağa Çavuş: Halil Ağa
1315 (1897-1898)	Mehmet Efendi, Sait Efendi, Ömer Efendi, Mustafa Ağa, Yorgi Ağa
1316 (1898-1899)	Mehmet Efendi, Sait Efendi, Ömer Efendi, Mustafa Ağa, Yorgi Ağa
1317 (1899-1900)	Burunsuzade Hüseyin Ağa, Canbaz Mustafa Ağa, Hacı Aleksandros, Karakaş Yani Ağa; Çavuş: Ragıp Efendi
1318 (1900-1901)	Burunsuzade Hüseyin Ağa, Canbaz Mustafa Ağa, Hacı Aleksandros, Karakaş Yani Ağa; Çavuş: Ragıp Efendi
1319 (1901-1902)	Hacı Hazbizâde Mehmet Ağa, Burunsuzade Hüseyin Ağa, Papaz Oğlu İstalyonis Efendi, Karakaş Yani Ağa; Çavuş: ? (Bir kişi)
1320 (1902-1903)	Mehmet Efendi, Hakkı Efendi, Hacı Aleksanros Ağa, Hacı Çorbacı Ağa Çavuş: ? (Bir kişi)
1321 (1903-1904)	Ömer Hilmi Efendi, Ömer Lütfü Efendi, Salih Efendi, Papalgora Ağa; sandık emini: Hüseyin Efendi
1322 (1904-1905)	Ömer Hilmi Efendi, Ömer Lütfü Efendi, Papalgora Ağa; sandık emini: Hüseyin Efendi
1323 (1905-1906)	Hacı Hakkı Efendi, Ömer Efendi, Salih Efendi, Mustafa Ragıp Efendi, Hami Ağa, Papalgora Ağa; sandık emini: Hüseyin Şevki Efendi

Tablo No:5
1883-1908 Döneminde İznik'te Görev Yapan Bazı Memurlar
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1301-1325)

Yıllar	Nahiye Müdürü	Naib Vekili	Belediye Reisi	Belediye Kâtibi
1301 (1883-1884)	Hacı Mehmet Efendi	Mustafa Şevki Efendi	Süleyman Efendi	Ahmet Efendi
1302 (1884-1885)	Hacı Mehmet Efendi	İdris Efendi	Salih Efendi	Cemil Efendi
1303 (1885-1886)	Arif Bey	Mustafa Efendi	Salih Efendi	Cemil Efendi
1304 (1886-1887)	Mehmet Nuri Efendi	Şerif Efendi	?	?
1306 (1890-1891)	Mehmet Nuri Efendi	Ahmet Efendi	Mustafa Ragıp Ef.	Cemil Efendi
1307 (1891-1892)	Mehmet Nuri Efendi	Ahmet Efendi	Osman Ağa	Cemil Efendi
1310 (1892-1893)	Mehmet Nuri Efendi	Ahmet Efendi	Osman Ağa	Cemil Efendi
1311 (1893-1894)	Midhat Efendi	Ali Efendi	Salih Efendi	Ali Efendi
1312 (1894-1895)	Midhat Efendi	Mustafa Efendi	Salih Efendi	Hüseyin Efendi
1313 (1895-1896)	Midhat Efendi	Ali Efendi	?	?
1314 (1896-1897)	Midhat Efendi	Ahmet Efendi	Sofron Efendi	Hüseyin Efendi
1315 (1897-1898)	Midhat Efendi	Ahmet Efendi	Mustafa Ragıp Ef.	Hüseyin Efendi
1316 (1898-1899)	Midhat Efendi	Mustafa Edip Efendi	Mustafa Ragıp Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1317 (1899-1900)	İbrahim Edhem Efendi ⁵	Mustafa Edip Efendi	Hafız Hüseyin Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1318 (1900-1901)	Ali Rıza Efendi	Said Efendi	Hafız Hüseyin Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1319 (1901-1902)	Ali Rıza Efendi	İbrahim Şevki Efendi	Hafız Hüseyin Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1320 (1902-1903)	Ali Rıza Efendi	İbrahim Şevki Efendi	Hafız Hüseyin Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1321 (1903-1904)	Ali Rıza Efendi	Abdülcelil Efendi	Halil İbrahim Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1322 (1904-1905)	Ali Rıza Efendi	Halil Rüştü Efendi	Halil İbrahim Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1323 (1905-1906)	Mehmet Kemal Efendi ⁶	İbrahim Edhem Efendi	Halil İbrahim Ef.	Hüseyin Şevki Efendi
1324 (1906-1907)	Şükrü Efendi	İbrahim Edhem Efendi	?	?
1325 (1907-1908)	Mehmet Nuri Efendi	Abdülhadi Efendi	?	?

⁵ Mekteb-i İdadi-i Mülki mezunlarından

⁶ Mekteb-i İdadi-i Mülki mezunlarından

2.3.1. Nahiyenin Demografik Yapısı

Tablo No: 6

İznik Nahiyesinin 1301 (1883-1884) Yılına Ait Nüfus Verileri
(Polat, 2014:272; Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1301:350-351)

ERKEK NÜFUS	Hane	Asli (Önceki)	Tevellüdat (Doğan)	Vefat	Safi (Kalan)	Nizamiye	Redif	Mustaf (Tabur)
MÜSLÜMAN	-	4202	717	775	4144	254	286	219
G.MÜSLİM	-	254	68	195	227	0	0	0
TOPLAM	2066	4456	785	970	4371	254	286	219

Tablo No:7

1303 (1885-1886) Yılı Sâlnâmesine Göre
İznik Nahiyesinin Köylerine Yerleştirilen Rumeli Göçmenlerine Ait Nüfus Bilgileri
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1303:83)

Köyün Adı	Hane	Nüfus
Elmalı	44	149
Eski Evrak	14	61
Hacı	16	61
Kırıntı	10	36
Mecidiye	10	37
Sarısu	16	53
TOPLAM	110	397

Tablo No:8

İznik Nahiyesinin 1310 (1883-1884) ve 1311 (1884-1885) Yıllarına Ait Nüfus Verileri
(Polat, 2014:273; Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1310:372;1311:318-319; 1316:320-321)

NAHİYE HALKI	1310 (1883-1884)			1311 (1884-1885)		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
MÜSLÜMAN	5409	5130	10.359	5695	5413	11.108
RUM	376	326	702	402	355	757
ERMENİ	141	124	265	131	125	256
TOPLAM	5926	5580	11.506	6228	5893	12.121

Tablo No:6'daki verilere göre; hane büyüklüğü ortalama 2,1'dir. Bu rakamın son derece düşük olması dikkat çekicidir. Tablo No:7'e göre hane büyüklüğü ortalama 3,6 olup, bu dönem için normal kabul edilebilecek sınırlar içindedir. Tablo No:8'de verilen bilgiye göre de İznik nahiyesinin; Müslüman, Rum ve Ermenilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde Ermeni erkek nüfus, az da olsa azalma eğilimi göstermektedir.

1316 (1898-1899) yılı verilerine göre İznik; nahiye merkezinden başka toplam 53 köye ve 2707 haneye sahiptir. Nahiyenin genelinde 5292 erkek ve 5218 kadın olmak üzere toplam 10.510 Müslüman; 488 erkek ve 556 kadın olmak üzere toplam 1044 Ermeni yaşamaktadır. Nahiyenin toplam nüfusu 11.554'dür. İznik merkez nahiyesinde; 402 hane, 642 erkek 521 kadın olmak üzere 1187 Müslüman; 127 erkek 166 kadın olmak üzere toplam 293 Rum bulunmaktaydı. Merkez nahiyenin toplam nüfusu da 1460'dı.

Tablo No:9'daki verilere göre ortalama hane büyüklüğü 4,1'dir. Daha önceki yıllara oranla hane büyüklükleri artmıştır. 1316 yılına ait sâlnâmede nahiyenin toplam nüfusu 11.554 olarak gösterilmiştir. Bununla beraber, yine aynı sâlnâmede köylerin ve nahiye merkez nüfusunun ayrıntılı verildiği tabloya göre genel toplam alındığında, nahiyenin toplam nüfusunun 11.183 olduğu görülmektedir.

Tablo No: 9

1316 (1898-1899) Yılı Verilerine Göre İznik Nahiyesine Bağlı Köyler ve Nüfusları
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1316:321)

KÖYÜN ADI	HANE SAYISI	NÜFUS MİKTARI
Kumabaşı	24	62
Cedid	74	322
Mera	8	26
Çakırca	123	380
Orhaniye	53	218
Boyalıca	95	422
Yürekler	36	197
Mecidiye	24	90

Sultaniye	41	147
İskaniye	26	99
Karanti	17	62
Sarısu	16	65
Eski Oran	18	73
Hacı Osman	52	230
Çandarlı	52	223
Tacir	125	624
Görmezli	45	232
Ömerli	130	252
Enikli	34	170
Elbeyli	153	647
Hisardere	30	135
Çalsırak	57	317
Oğlısar	60	316
Elmalı	65	270
Yıldız	47	255
Hisarcık	59	325
Yegli	13	67
Ağlan	43	223
Aysira	15	84
Çerkeşli	30	130
Karadın	17	88
Alakaya	15	86
Dere	39	158
Körüstan	77	361
Hoca	23	116
Hotaz	38	192
Yıldırım	82	357
Mustafalı	50	192
Müşküre	144	610
Lütfiye	28	118
Tarağlı	21	98
Karpuz Pınarı	18	58
Adliye	10	36
Sarı Ağıl Hamidiye	51	25
Çanak Süleymaniye	19	80
Soğucak	18	77
Şarkiye	19	59
Yürek İhsaniye	8	65
Mahmudiye	11	75
Nüzhetiye	14	45
Mamuriye	15	42
Mesudiye	13	47
Osmaniye	15	75
TOPLAM	2310	9723
Nahiye Merkezi	402	1460
GENEL TOPLAM	2712	11.183

3. CUMHURİYET DÖNEMİ İZNIK'İN İDARİ VE DEMOGRAFİK YAPISI (1923-1950)

İznik, 1922-1923 döneminde Hudâvendigâr vilâyetinin İzmit sancağına bağlıydı ve kazanın kaymakamı da Sadık B. Mithat Bey'di. Kaymakamlığa bağlı; Beyler, Eşrefzâde, Mahmud Çelebi ve Yeşil Cami isimleriyle dört mahalle ve 28 köy bulunmaktaydı (Kurtulmuş, 1998:12, 15-16).

Bilecik iline bağlı olan İnegöl ve Yenişehir kazaları 1926 yılında Bursa iline bağlandı. Bu dönemde İznik, Yenişehir'e nahiye statüsünde bağlıydı (Kaplıanoğlu, 2006:264). 1927 yılında İznik, bucak merkezi yapılarak Yenişehir'e bağlandı. Bucağa bağlı 46 köyden 10'u Bilecik'in Osmaneli kazasına verildi (Akkılıç, 2002:962).

1927 nüfus sayımına göre İznik kasaba merkezinin toplamı 1016 kadın ve 980 erkek olmak üzere toplam 1996'dır. Nahiyenin toplam nüfusu 6360 kadın ve 6111 erkek olmak üzere toplam 12.471'dir Bu sayıma göre İznik'e bağlı toplam köy sayısı da 35'dir (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1927:156-158)⁷.

Tablo No:10
1927 Yılı Verilerine Göre İznik Nahiye Teşkilatlanması
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1927:469)

Nahiye Müdürü	Fahreddin Bey
Posta ve Telgraf Müdürü	Mehmed Hulusi Efendi
Telgraf Hat Memuru	Lütfü Efendi
Telgraf Hat Memuru	Mustafa Efendi
Adliye	
Sulh Hâkimi	Selami Efendi
Başkâtip	Mustafa Efendi
Kâtip	Fehmi Efendi
Belediye	
Belediye Reisi	Mehmed Cemal Efendi
Aza	Selahaddin Efendi
Aza	Mehmed Efendi
Aza	Ömer Hilmi Efendi
Aza	Ali Osman Efendi
Aza	Hafız Rüşdü Efendi
Kâtip	Kutbeddin Efendi
Tütün İdare İnhisariyesi	
Memur	Refik Bey
Satış Memuru	Kemal Efendi
Orman	
Mamulat Memuru	Salih Efendi

Tablo No: 10'a göre; bu dönemde nahiye müdürü Fahreddin Bey, belediye reisi Mehmed Cemal Efendi'dir. Nahiye teşkilatlanması içinde posta ve telgraf müdürü, telgraf hat memuru (iki kişi) görev almaktadır. Ayrıca belediye ve adliye teşkilatları ile orman ve tütün idarelerinin olduğu ilgili sâlnâmeden anlaşılmaktadır (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1927:155-158, 469).

15 Mayıs 1930 yılında çıkarılan 1612 Sayılı Yasa ile İznik, 1 Eylül 1930 yılından itibaren kaza yapıldı ve Bursa'ya bağlandı (Akkılıç, c.III, 2002:962).

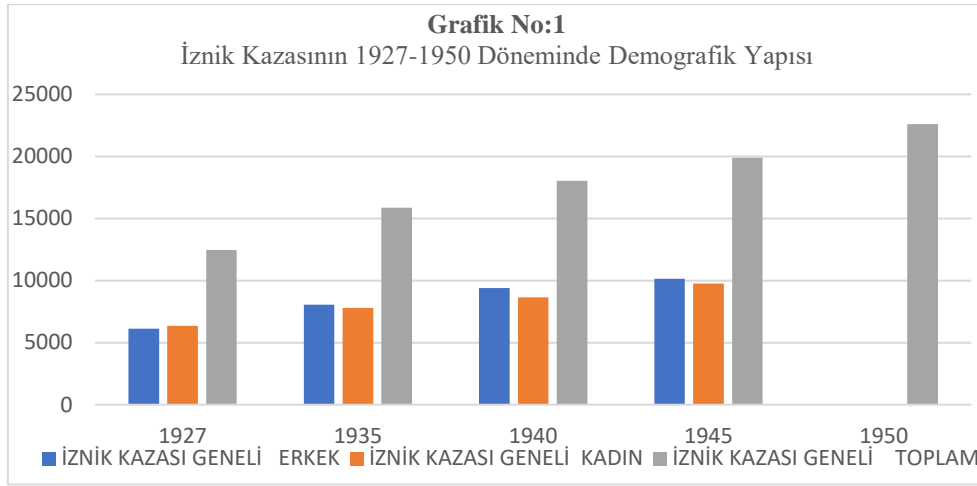
3.1. İznik Kazasının Yıl Bazında Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiği

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk nüfus sayımında yaşanan sıkıntılar ve nüfus verileri üzerindeki tereddütler 1935 yılında ikinci nüfus sayımını zorunlu kıldı. 1935 yılı nüfus sayımında Bursa iline bağlı bir kaza konumunda bulunan İznik'in toplam nüfusu yaklaşık % 27 oranında bir artış göstermiştir 1927-1950 döneminde 23 yıllık süre içinde şehir nüfusu neredeyse ikiye katlamıştır (Tablo No:11). Bu durum şehrin Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında önemli bir çekim merkezi haline geldiğini göstermektedir.

Tablo No:11
Toplam Nüfusa Göre İznik Kazasının 1927-1950 Döneminde
Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiği

YIL	İZNIK KAZASI GENELİ		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1927	6111	6360	12.471
1935	8067	7806	15.873
1940	9389	8640	18.029
1945	10.149	9749	19.898
1950	-	-	22.600

⁷ 1927 nüfus sayımı verilerine göre Yenişehir kazasının toplam nüfusu 42.684'dür (20.486 Erkek ve 22.198 Kadın). Bu verilere göre; İznik'in toplam nüfusu Yenişehir kazasının toplam nüfusunun yaklaşık dörtte biri kadardır.

İznik'in tüm kaza hudutları dikkate alındığında kapladığı alan 500 kilometrekareydi ve kilometrekareye düşen nüfus miktarı da 32'di. Bu dönemde Bursa vilâyetinin tüm toprakları 13.565 kilometrekareydi ve kilometrekareye düşen nüfus miktarı da 33'tü. Bu durumda İznik, tüm vilâyet topraklarının yaklaşık % 3,7'ini kaplamaktaydı. Bursa'nın diğer kazalarıyla karşılaştırıldığında sadece Orhangazi'den daha fazla toprağa sahipti. Mudanya kazasıyla da yüzölçümü eşitti. Bu durumda, 1935 yılı verilerine göre İznik için; "Bursa'nın yüzölçümü açısından küçük kazalarından biriydi" demek yanlış olmaz. Bununla beraber, nüfus yoğunluğu açısından bir değerlendirme yapıldığında; Orhangazi ve Mudanya'dan sonra üçüncü sırada yer aldığı ve Bursa vilayeti genel ortalamasına da çok yakın olduğu gözlemlenmektedir. Bursa genelinde nahiye ve köylerin sayısı 766 olup, ortalaması 403'dür. Bu bağlamda İznik'in köy ve nahiye sayısı Bursa genelinin yaklaşık % 4,6'ına denk gelmektedir. Köy başına düşen ortalama nüfus açısından değerlendirildiğinde de ortalamaya çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo No:12'e göre; İznik'in nüfusu 1935-1945 döneminde düzenli olarak artış göstermiştir. Bununla beraber söz konusu dönemde nüfus açısından vilâyetin en küçük kazası olma özelliğini korumuştur. Tablodan İznik'in demografik açıdan Orhangazi kazasına olan verisel yakınlığı gözükmektedir. Coğrafi açıdan da komşu olan iki kaza arasındaki nüfus dengesi 1940 yılında önemli ölçüde değişime uğramıştır. 1935-1940 döneminde Orhangazi'nin nüfusunun neredeyse hiç artmadığı (% 4) görülmektedir. Bu durumun temel nedeni komşu iki kaza arasında yaşanan birtakım idari düzenlemelerdir.

Tablo No: 12

Toplam Nüfusa Göre İznik Kazasının 1935-1945 Döneminde

Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiğinin Bursa İlinin Diğer Kazalarla Karşılaştırılması

(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:5; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:XII; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:16).

KAZA	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1935			
BURSA MERKEZ	69.197	71.747	140.944
GEMLİK	9984	10.251	20.235
İNEGÖL	25.768	27.375	53.143
İZNİK	7806	8067	15.873
KARACABEY	19.220	19.120	38.340
MUDANYA	10.124	9372	19.496
M.KEMALPAŞA	27.860	29.725	57.585
ORHANELİ	21.410	23.879	45.289
ORHANGAZİ	9003	9038	18.041
YENİŞEHİR	16.641	17.173	33.814
1940			
BURSA MERKEZ	71.487	77.521	149.008
GEMLİK	11.060	11.241	22.301
İNEGÖL	25.208	28.432	53.640
İZNİK	8640	9389	18.029
KARACABEY	19.356	20.401	39.757
MUDANYA	9949	9760	19.709
M.KEMALPAŞA	27.472	30.744	58.216
ORHANELİ	21.971	25.101	47.072

ORHANGAZİ	8965	9751	18.716
YENİŞEHİR	16.837	18.363	35.200
1945			
BURSA MERKEZ	79.937	81.110	161.047
GEMLİK	11.386	11.744	23.130
İNEGÖL	28.980	30.455	59.435
İZNİK	9749	10.149	19.898
KARACABEY	21.521	20.820	42.341
MUDANYA	10.823	9707	20.530
M.KEMALPAŞA	29.620	30.790	60.410
ORHANELİ	22.590	25.117	47.707
ORHANGAZİ	9988	10.364	20.352
YENİŞEHİR	18.133	18.916	37.049

Tablo No: 13

Toplam Nüfusa Göre İznik Kazasının 1927-1950 Dönemine Göre

Cinsiyete Dayalı Nüfus İstatistiğinin Bursa İli ve Merkez Kaza Nüfusuyla Karşılaştırılması

(Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrin-i Evvel 1927 Muvakkat Rakamlar, 1929:v; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:9-10, 12, 16; 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:6, 9, 12, 32).

YIL	BURSA İLİ GENELİ			BURSA MERKEZ KAZA			İZNİK KAZASI GENELİ		
	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM	KADIN	ERKEK	TOPLAM
1927	204.010	195.535	399.545	64.968	62.171	127.139	6360	6111	12.471
1935	225.747	217.013	442.760	71.747	69.197	140.944	8067	7806	15.873
1940	240.703	220.945	461.648	77.521	71.487	149.008	9389	8640	18.029
1945	249.172	242.727	491.899	81.110	79.937	161.047	10.149	9749	19.898
1950	-	-	545.919	-	-	183.745	-	-	22.600

Tablo No:13'e göre; 1927 yılında vilâyet toplam nüfusunun yaklaşık % 3,1'ine denk gelirken bu oran, 1950 yılında % 4,1'e çıkmıştır. Bu durum kazanın Bursa ili nüfus potansiyeli içinde önemini bir puan artırmış olduğunu göstermektedir. Merkez kaza açısından aynı durum değerlendirildiğinde % 9,8'den % 12,3'e bir artış görülmektedir. Tüm bu veriler İznik'in Bursa kazaları içinde önemli bir konuma geldiğini göstermektedir. 1945 yılı verilerine göre; 1000 erkeğe düşen kadın nüfusu Bursa genelinde 1027, Bursa merkezde 1015 ve İznik genelinde 1041'dir (21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, s.81).

3.2. İznik Kazasının Yıl Bazında Kapladığı Alan ve Nüfus Yoğunluğu

Tablo No: 14

1935-1950 Dönemi Verilerine Göre İznik Kazasının Kapladığı Alan ve Toplam Nüfusuna Göre Nüfus Yoğunluğu

YIL	İZNİK KAZASI GENELİ	
	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU
1935	500	32
1940	515	35
1945	478	42
1950	478	47

Tablo No: 15

1935-1950 Dönemi Verilerine Göre İznik ve Diğer Kazaların Kapladığı Alan ve

Toplam Nüfusuna Göre Nüfus Yoğunluğu Açısından Değerlendirilmesi

(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:5; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:XII; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:16; 22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:12).

KAZA ADI	1935 Yılı		1940 Yılı	
	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU
Bursa Merkez Kaza	1550	91	1550	96

Orhaneli	3350	14	3350	14
İnegöl	2190	24	2190	24
M.Kemalpaşa	2025	28	2025	29
Karacabey	1260	30	1260	32
Yenişehir	1104	31	1104	32
Gemlik	760	27	760	29
Mudanya	500	39	500	39
İznik	500	32	515	35
Orhangazi	326	55	326	57
1945 Yılı				
Bursa Merkez Kaza	1673	96	1673	110
Orhaneli	2310	21	2310	22
İnegöl	956	62	956	66
M.Kemalpaşa	1474	41	1474	44
Karacabey	1036	41	1036	45
Yenişehir	757	49	757	54
Gemlik	478	48	478	54
Mudanya	478	43	478	49
İznik	478	42	478	47
Orhangazi	319	64	319	72

Tablo No:14'deki veriler, kazanın nüfusunun artışına paralel olarak nüfus yoğunluğunun da 1935-1950 döneminde arttığını (% 47) göstermektedir. Tablo No:15'e göre; kaza 1935 yılında nüfus yoğunluğu açısından Bursa vilayetine bağlı Merkez kaza dâhil toplam on kaza arasında dördüncü sırada gelmesine karşın 1950 yılında yedinci sıraya gerilemiştir. Nüfusunun düzenli olarak artmasına karşın nüfus yoğunluğunun diğer kazalara oranla daha az artmış olmasının temel nedeni; diğer kazaların önemli ölçüde yüzölçümleri azalmasına karşın İznik'in çok az düzeyde (% 4,4) toprak kaybetmiş olmasıdır. Tablo No:16'a göre; İznik'in nüfus yoğunluğu verileri Bursa ili geneliyle çok yakın seyretmektedir. Bununla birlikte Bursa Merkez kazanın nüfus yoğunluğu İznik'in 2,5-3 katı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo No: 16

1935-1950 Dönemi Verilerine Göre İznik Kazasının Kapladığı Alan ve Toplam Nüfusuna Göre Nüfus Yoğunluğu Verilerinin Bursa İli ve Merkez Kaza Verileriyle Karşılaştırılması

(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:5-6,11; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:v, x1; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:5,16; 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:6, 9, 12).

YIL	BURSA İLİ GENELİ		BURSA MERKEZ KAZA		İZNIK KAZASI GENELİ	
	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU	KAPLADIĞI ALAN Km kare	NÜFUS YOĞUNLUĞU
1935	13.565	33	1550	91	500	32
1940	13.580	34	1550	96	515	35
1945	9959	49	1673	96	478	42
1950	9959	55	1673	110	478	47

3.3. İznik Kazasının Kır-Kent Nüfusu Verileri Açısından Değerlendirilmesi

Tablo No:17

İznik Kazasının 1935-1950 Dönemi Verilerine Göre Şehir ve Kır Nüfusunun Dağılımı

Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:11; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:12, 127; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:16; 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:12).

ŞEHİRDE			NAHİYE VE KÖYLERDE			TOPLAM		
ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
1935 YILI								
1208	1284	2492	6598	6783	13.381	7806	8067	15.873
% 48,5	% 51,5	% 100	% 49,3	% 50,7	% 100	% 49,2	% 50,8	% 100

1940 YILI								
1341	1420	2761	7299	7969	15.268	8640	9389	18.029
% 48,6	% 51,4	% 100	% 47,8	% 52,2	% 100	% 47,9	% 52,1	% 100
1945 YILI								
1443	1515	2958	8306	8634	16.940	9749	10.149	19.898
% 48,8	% 51,2	% 100	% 49	% 51	% 100	% 49	% 51	% 100
1950 YILI								
-	-	3649	-	-	18.951	-	-	22.600
		% 100			% 100			% 100

Tablo No:17'e göre; İznik'in 1935-1950 döneminde kır ve şehir nüfusunun her ikisi de düzenli bir artış göstermiştir. İznik şehir merkezinde bu oran % 46,4 iken kırsal alanda % 41,6 oranında gerçekleşmiştir. Şehir merkezinde kadın nüfusun erkek nüfustan yaklaşık % 3; kırsal alanda da % 2-4 oranında fazla olması dikkat çekicidir. İkinci Dünya Savaşı sırasında erkeklerin silahaltına alınmış olması 1940 yılındaki kır nüfusta erkek-kadın arasındaki oranın en üst düzeye çıkmasına (yaklaşık % 4) neden olmuştur. Şehir merkezinde böyle bir durum yaşanmamıştır.

3.4. İznik Kazasına Yıl Bazında Bağlı Olan Köyler ve Nüfus Verileri

Tablo No:18'deki veriler, kazaya bağlı toplam köy sayılarında çok az da olsa bir artış yaşandığını göstermektedir. Kırsal alanda yaşanan nüfus artışına paralel olarak nüfus yoğunluğu verileri de dönem bazında % 30,6 oranında bir artış göstermiştir.

Tablo No: 18

1935-1950 Döneminde İznik Kazasına Bağlı Toplam Köy Sayıları ve Köy Başına Düşen Ortalama Nüfus ve Yüzey Ölçüsü

20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:XLVIII; 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:34).

YIL	MERKEZ NAHİYEYE BAĞLI KÖY (MUHTARLIK) SAYISI	MERKEZ NAHİYEYE BAĞLI KÖY (MUHTARLIK) BAŞINA DÜŞEN ORTALAMA NÜFUS	HER KÖYE DÜŞEN YÜZEY ÖLÇÜSÜ
1935	35	382	% 14,8
1940	37	413	% 13,9
1945	38	446	% 12,6
1950	38	499	% 12,6

Tablo No:19

1935-1950 Dönemi Verilerine Göre İznik ve Diğer Kazaların Kapladığı Alan ve Nüfus Yoğunluğu Açısından Değerlendirilmesi

Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:5-6; 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarile Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:XLVIII; 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, 1950:40; 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:34).

KAZA ADI	1935			1940		
	TOPLAM KÖY ADEDİ	ORTALAMA NÜFUS	HER KÖYE DÜŞEN YÜZEY ÖLÇÜSÜ	TOPLAM KÖY ADEDİ	ORTALAMA NÜFUS	HER KÖYE DÜŞEN YÜZEY ÖLÇÜSÜ
Merkez Kazası	142	484	10,9	142	503	10,9
Orhaneli	160	275	20,9	160	286	20,9
M.Kemalpaşa	110	389	18,4	110	403	18,4
İnegöl	93	431	28,5	93	429	28,5 (?)
Karacabey	73	399	17,7	71	414	17,3
Yenişehir	66	405	16,7	66	428	16,7
Mudanya	38	381	13,5	37	402	13,2
İznik	35	382	13,9	37	413	14,3
Gemlik	26	551	29,2	26	587	29,2
Orhangazi	23	670	14,2	23	698	14,2

KAZA ADI	1945			1950		
	TOPLAM KÖY ADEDİ	HER KÖYE DÜŞEN ORTALAMA NÜFUS	HER KÖYE DÜŞEN YÜZEY ÖLÇÜSÜ	TOPLAM KÖY ADEDİ	HER KÖYE DÜŞEN ORTALAMA NÜFUS	HER KÖYE DÜŞEN YÜZEY ÖLÇÜSÜ
Merkez Kazası	141	533	11,9	141	567	11,9
Orhaneli	154	300	15,0	154	326	15,0
M.Kemalpaşa	110	413	13,4	111	453	13,3
İnegöl	92	481	10,4	93	497	10,3
Karacabey	72	434	14,4	72	476	14,4
Yenişehir	65	458	11,6	65	504	11,6
Mudanya	38	392	12,6	39	451	13,3
İznik	38	446	12,6	38	499	12,6
Gemlik	26	616	18,4	26	670	18,4
Orhangazi	23	745	13,9	23	838	13,9

Tablo No:19'a göre; toplam köy sayıları açısından İznik kazası Bursa'ya bağlı kazalar arasında sekizinci sırada gelmektedir. Bununla birlikte ortalama nüfus açısından altıncı sırada yer almaktadır. Buna göre; İznik'in köyleri Bursa'ya bağlı diğer kazaların köylerine oranla biraz daha kalabalık olduğunu veya toplu yerleşimlerin daha yaygın olduğunu göstermektedir.

Tablo No:20'deki verilere göre; İznik merkez nahiyeye bağlı toplam 35 köy bulunmaktadır. Bu köylerin en kalabalık nüfusa sahip olanı 937 nüfusuyla Müşkire; en az olanı da 113 kişiyle Sultaniye 'dir. Toplam 35 köyün 19'unda kadın nüfus erkek nüfustan daha fazladır. Bir köyde de her iki nüfus eşit gözükmemektedir. Kadın nüfus oranının en yüksek olduğu köy yaklaşık % 54,4 oranıyla Orhaniye'dir. Tabloya göre; Kurtuluş Savaşı ve öncesinde kaybedilmiş olan erkek nüfus henüz dengeye kavuşmamıştır. Erkek nüfus oranının en yüksek olduğu köy yaklaşık % 56,5 oranıyla Hacıosman'dır.

Tablo No:20

1927 ve 1935 Yıllarına Göre İznik Merkez Nahiyeye Bağlı Köyler ve Nüfus Verileri
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1927:156-158; Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:11)⁸.

KÖY ADI	1927			1935		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM
BALARIM	163	185	348	198	232	430
BOYALICA	209	225	434	294	315	609
CANDARLI	131	142	273	139	148	287
ÇAKIRCA	219	233	452	323	323	646
ÇAMDİBİ	100	81	181	123	122	245
DEREKÖY	200	102	302	185	171	356
DIRAZALI	54	54	108	88	93	181
ELBEYLİ	362	345	707	402	416	818
ELMALI	267	263	530	343	362	705
GÜRMÜZLÜ	97	122	219	131	149	280
HACIOSMAN	?	?	?	196	151	347
HİSARDERE	85	78	163	90	97	187
HACIKÖY(HOCA)	58	60	118	79	66	145
İHSANİYE	64	81	145	80	98	178
İNİKLİ	161	145	306	212	188	400
KIRINTI	112	143	255	176	173	349
KİRAZLIYAYLA	132	136	268	?	?	?
KÖRÜSTAN	202	222	424	290	262	552
LÜTFİYE	94	81	175	121	121	242
MAHMUDIYE	149	187	336	196	177	373
MAMURİYE	108	89	197	123	115	238
MECİDİYE	133	137	270	143	160	303
MESUDİYE	73	88	161	132	147	279
MUSTAFALI	104	118	222	124	147	271

⁸1927 Nüfus sayımında köylerin toplam nüfusları şöyledir: Çakırca:442, Elbeyli: 798, Mahmudiye:327, Mamuriye:196, Sarıağıl:360 olarak verilmiştir. Tabloda bu toplamalar düzeltilmiştir.

MÜŞKİRE	319	406	725	440	497	937
NÜZHETİYE	81	70	151	101	94	195
ORHANİYE	81	94	175	120	143	263
OSMANİYE	47	60	107	77	67	144
ÖMERLİ	290	289	579	351	382	733
SANSARAK	164	168	332	233	214	447
SARIAĞIL	168	168	336	218	225	443
SULTANİYE	60	54	114	59	54	113
SÜLEYMANİYE	85	105	190	110	122	232
ŞEREFİYE	93	90	183	113	111	224
TACİR	324	380	704	419	462	881
YÖRÜKLER	141	143	284	169	179	348
TOPLAM	5130	5344	10.474	6598	6783	13.381
KAZA TOPLAMI	6110	6360	12.470	7806	8067	15.873

1927 yılında Kirazlıyayla ismiyle İznik nahiyesine bağlı olan köy 1935 yılında Yenişehir kazasına bağlı gözükmektedir. 1935 yılında Hacıosman ismiyle nahiyeye yeni bir köy katılmıştır. Hocaköy ismi Hacıköy olarak verilmiştir.

Tablo No:21

1940 ve 1950 Yıllarına Göre İznik Merkez Nahiyeye Bağlı Köyler ve Nüfus Verileri

(20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey Ölçü, 1940:133; 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiyeye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:121).

KÖYÜN ADI	1940			1950
	ERKEK	KADIN	TOPLAM	TOPLAM
ATİYE	121	127	248	303
BALARIM	207	287	494	616
BOYALICA	326	345	671	921
CANDARLI	125	151	276	263
ÇAKIRCA	311	315	626	766
ÇAMDİBİ	145	149	294	373
DERBENT	374	366	740	883
DEREKÖY	154	207	361	407
DIRAZALI	107	114	221	263
ELBEYLİ	461	463	924	1321
ELMALI	379	393	772	1012
GÜRMÜZLÜ	115	170	285	330
HACIOSMAN	194	151	345	428
HİSARDERE	102	122	224	294
HACIKÖY (HOCA)	88	79	167	194
İHSANİYE	80	103	183	174
İNİKLİ	217	204	421	565
KAYNARCA	-	-	-	286
KIRINTI	158	176	334	363
KÖRÜSTAN	291	277	568	670
LÜTFİYE	124	123	247	297
MAHMUDİYE	190	204	394	498
MAMURİYE	158	172	330	358
MECİDİYE	153	167	320	380
MESUDİYE	133	142	275	308
MUSTAFALI	126	161	287	367
MÜŞKİRE	409	515	924	1117
NÜZHETİYE	106	101	207	227
ORHANİYE	146	174	320	457
OSMANİYE	68	73	141	197
ÖMERLİ	372	418	790	914
SANSARAK	253	236	489	604
SARIAĞIL	233	267	500	538
SULTANİYE	58	53	111	105
SÜLEYMANİYE	110	134	244	293

ŞEREFİYE	124	134	258	293
TACİR	407	495	902	1126
YÖRÜKLER	174	201	375	440
TOPLAM	7299	7969	15.268	18.951
KAZA TOPLAMI	8640	9389	18.029	22.600

Merkez nahiyeye bağlı köy sayısı 1935 yılında 35 iken bu rakam 1940 yılında 37'e çıkmıştır. Yeni eklenen köyler; Atiye ve Derbent'dir. Hacıköy, Hocaköy olarak verilmiştir. Derbend köyü ve Atiye (Çiftlikdağ-Çibekdağı) 1935 yılında Yenişehir'e bağlı gözüürken, 1940 yılında İznik'e bağlı olarak verilmiştir. 1950 yılında Kaynarca ismiyle yeni bir köy kazaya bağlanmıştır (Tablo No:21).

Tablo No:22'e göre; toplam on üç köyün ikinci bir adı bulunmaktadır. Köylerin ikinci isimlerinin daha çok köylerin coğrafi veya birçok karakteristik özelliğinden dolayı yörenin köylüleri tarafından pratik olarak isimlendirildikleri anlaşılmaktadır. Buna karşın resmi isimlerde köylerin özelliğini belirten ifadeler bulunmamaktadır.

Tablo No:22

1950 Yılı Verilerine Göre Çift İsimli Olan Köyler

(22 Ekim 1950 Umumi Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, 1951:121).

Köyün Resmi Olarak Kullanılan İsmi	Köyün İkinci İsmi
Atiye	Çiftlikdağ veya Çibekdağı
Candarlı	Üzümçayırı
İhsaniye	Aykıroluk
Lütfiye	Körüstan Yeri
Mahmudiye	Akcaalan
Mamuriye	Kokarca
Mesudiye	Çamurlu
Nüzhetiye	Çampınar
Orhaniye	Akköy
Osmaniye	Mercimek
Sultaniye	Almaçukuru
Süleymaniye	Çatak
Şerefiye	Köfekelik

3.5. İznik Kazasınının 1935 Yılı Nüfus Sayımı Verilerinden Elde Edilen Engelli Nüfus Sayısı ve Toplam Nüfusa Oranları

Tablo No: 23

1935 Yılı Verilerine Göre İznik Merkezde Engelli Nüfusun Dağılımı

(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:117).

	Kör	Bir Kolu Çolak	İki Kolu Çolak	Bir Ayağı Topal	İki Ayağı Topal	Sağır-Dilsiz	Kambur	Kötürüm	Diğer Sakatlıklar	TOP.	Sağlam %	Sakat %
Erkek	2	5	-	3	1	2	3	1	1	18	98,5	1,5
Kadın	2	-	-	2	-	-	-	1	-	5	99,6	0,4
TOP.	4	5	-	5	1	2	3	2	1	23	99,1	0,9

Tablo No:23'e göre; İznik merkezde, çeşitli uzuvlarından engellilik hali bulunan 18'i erkek ve 5'i de kadın olmak üzere toplam 23 kişi bulunmaktadır. Bu sayı nahiye ve köylerde toplam 225'dir. İznik genelinde de engelli nüfus 248'dir. Sağlam nüfusa oranı yaklaşık % 1,6'dır.

Tablo No: 24

1935 Yılı Verilerine Göre İznik Nahiye ve Köylerde Engelli Nüfusun Dağılımı

(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:117).

	Kör	Bir Kolu Çolak	İki Kolu Çolak	Bir Ayağı Topal	İki Ayağı Topal	Sağır-Dilsiz	Kambur	Kötürüm	Müteaddid (Çeşitli)	Diğer Sakatlıklar	TOP.	Sağlam %	Sakat %
Erkek	10	42	-	50	3	23	3	5	7	2	145	97,8	2,2
Kadın	8	9	2	26	2	11	6	10	4	2	80	98,8	1,2
TOP.	18	51	2	76	5	34	9	15	11	4	225	98,3	1,7

Tablo No:24'e göre; engel durumunda ilk sırayı bir ayağı total olanlar almaktadır. Türkiye genelinde de benzer durum söz konusudur. Askerlik veya savaş sırasında mayına basma veya doğum sırasında yaşanan kalça çıkması durumu bu sonucu ortaya çıkarmıştır.

3.6. İznik Kazasının 1935 Yılı Nüfus Sayımı Verilerinden Elde Edilen Okuma-Yazma Bilenlerin Sayısı ve Toplam Nüfusa Oranları

Tablo No:25

1935 Yılı Verilerine Göre İznik Şehir Merkezinde Okuma-Yazma Oranı
(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:120).

	Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmiyor	Toplam	Bilen %	Bilmeyen %
ERKEK	506	3	699	1208	42,2	57,8
KADIN	296	3	985	1284	23,3	76,7
TOPLAM	802	6	1684	2492	32,4	67,6

Tablo No:26

1935 Yılı Verilerine Göre İznik Nahiye ve Köylerinde Okuma-Yazma Oranı
(Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, 1937:120).

	Okuma ve Yazma Bilen	Yalnız Okuma Bilen	Bilmiyor	TOPLAM	Bilen %	Bilmeyen %
ERKEK	1606	13	4979	6598	24,5	75,5
KADIN	610	8	6165	6783	9,1	90,9
TOPLAM	2216	21	11.144	13.381	16,7	83,3

Tablo No:25 ve 26'a göre; İznik şehir merkezinde okuma-yazma oranı toplamda % 32 iken, bu oran kırsalda 16,7'dir. Kırsalda merkeze oranla oranın yarı yarıya düşmesi, eğitim-öğretim olanaklarının henüz yeterli düzeyde İznik kırsalına taşınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, kırsal nüfusun şehir nüfusunun yaklaşık altı katı olduğu gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Milattan önceki yüzyılların derinliklerinden günümüze değin İznik, bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Bir dönem başkent olma özelliği de kazanan şehir, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde (1870) nahiye statüsü kazanmıştır. Şehirde nahiye teşkilatının kurulmasından sonra, belediye birimiyle beraber çeşitli memurluklar ihdas edilerek yerel teşkilatlanma genişletilmiştir. 19.yüzyılın sonlarından cumhuriyet ilan edilinceye kadar geçen süre değerlendirildiğinde, şehrin demografik yapısı içinde Müslim ve gayrimüslim (Rum ve Ermeni) unsurların varlığı görülmektedir. 1884-1885 yılı nüfus verileri değerlendirildiğinde; gayrimüslim erkek nüfusun veya gayrimüslim toplam nüfusun Müslüman nüfus içindeki yüzdesi yaklaşık % 12'dir. Buna karşın, nahiye ve belediye meclisleri teşkil edilirken gayrimüslimler için yaklaşık % 50 oranında bir kontenjanın ayrıldığı vilâyet sâlnâmelerinden anlaşılmaktadır. Bir diğer dikkat çekici durum da yıllar içinde değişiklik göstermekle beraber gayrimüslimlerin aynı kişiler içinden seçilmiş olmasıdır. Nitekim 1884-1908 döneminde, 24 yıllık süre içinde, nahiye meclisi üyeliğinde on farklı kişi ve belediye meclisi içinde de yedi farklı kişi görev yapmıştır. Bu durum iki farklı tespiti gündeme getirmektedir: İznik yerelinde okuma-yazması olan ve belirli bir yetkinliğe sahip kişi sayısının oldukça az olması veya üyelerin yerel ahali tarafından sözü dinlenen ve saygı duyulan kişiler içinden seçilmiş olması. Her iki tespit de olası gözükmemektedir.

İznik'te gayrimüslimlere kendilerini temsil etme imkânı sağlanmış olmasına karşın yönetim erki daima Müslüman unsurların elinde olmuştur. 1896-1897 yılında belediye reisliği görevini yapmış olan Sofron Efendi'yi dikkate almadığımızda; nahiye müdürü, naib vekili, belediye reisi ve belediye kâtabi kadroları Müslüman unsurlardan seçilmiştir. Üstelik daha önce de dile getirildiği gibi söz konusu kadroların da yine birkaç isim etrafında şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Örneğin; 1883-1908 döneminde, sadece sekiz farklı isim nahiye müdürlüğü görevinde bulunmuştur. 1886-1893 yıllarında Mehmet Nuri Efendi'nin, 1893-1899 döneminde Midhat Efendi'nin ve 1900-1905 yıllarında Ali Rıza Efendi'nin görev sürelerinin uzunluğu göz önüne alındığında, merkezi yönetimin İznik nahiye müdürlerini çok fazla değiştirme eğiliminde olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı durum naib vekilliği, belediye reisliği ve belediye kâtablığı kadroları için de geçerlidir. Hüseyin Şevki Efendi'nin 1894-1906 döneminde çok uzun süre belediye kâtablığı yapmış olması da ayrıca dikkat çekicidir. Merkezi yönetimin yıl bazında kadrolarda çok fazla bir değişiklik yapmamasının nedenleri için iki ayrı tespit yapılabilir. Bunlardan ilki, Mülkiye mezunlarının çok fazla kırsalda değerlendirilmek

istenmemiş olma ihtimalidir. Nitekim 25 yıllık süre zarfında nahiye müdürleri arasında Mekteb-i İdâdî Mülki mezunu olan sadece iki ismin ve yalnızca bir yıl için görev yapmış olması bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Bu konuda ileri sürülebilecek bir diğer iddia da merkezi yönetimin bu memurların görevlerinin icrasındaki başarıları ya da devlete olan bağlılıklarını dikkate alarak yönetim kadrolarını çok fazla değiştirmemiş olmasıdır.

1870-1871 döneminde Müslüman erkek sayısının neredeyse yarısını teşkil eden gayrimüslim erkek nüfusu, sonraki yıllarda belirgin bir ölçüde azalmış ve 1878 yılında on üçte bir oranına kadar düşmüştür. Başka bir ifadeyle şehirdeki her on üç erkekten yalnızca biri gayrimüslimdir. Gayrimüslim erkek nüfustaki bu kırılmalılığın nedeni tam olarak bilinmemektedir. Bu kırılmanın 1873-1874 yılında belirgin bir şekilde yaşanarak gayrimüslim erkek sayısının yaklaşık % 81 oranında azalmış olmasının makul bir nedeni gözükmemektedir. Bununla beraber, sâlnâmelerde veri takibinin yeterli düzeyde yapılmamış olması ve nüfus verilerinin yıl bazında güncellenmemiş, belirli bir standart prosedür teşkil etmeksizin bir anda nüfus verilerinin güncellenmiş olması, söz konusu keskin düşüşün nedenini açıklar niteliktedir. Diğer taraftan çarpıcı bir şekil teşkil etmese de gayrimüslim erkek nüfusun yıl bazında sürekli azalma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman erkek nüfusta da kısmen bir azalma görülmektedir. Toplam hane sayısı da 1870-1878 döneminde % 60 oranında azalmıştır. Söz konusu dönemde idari düzenlemeler neticesinde yalnızca bir köyün başka bir nahiyeye bağlanmış olması, nüfustaki azalmanın nedenini idari düzenlemeye bağlama teorisini çürütmektedir. Müslüman erkeklerin bir Osmanlı-Rus savaşı riskine karşı silahlı altına alınmış olma ihtimali belki bir nebze de olsa Müslüman erkek sayısındaki kısmi azalmayı açıklamakta fakat hane sayısındaki dramatik azalmanın nedeni bir muamma olarak görülmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nin getirdiği çağdaşlaşma anlayışından İznik'te nasibini almış ve nahiye teşkilatlanması içinde yeni birimler oluşturulmuştur. Kazada posta ve telgraf müdürlüğü ile adliye teşkilatının kurulmuş olması, şehrin bu dönemde de önemini korumaya devam ettiğini göstermektedir. İdari teşkilatlanma içinde; Tütün İdare İnhisariyesi ile Orman İdaresinin teşkil edilmiş olması, nahiyede tütün ekiminin ve ormana dayalı ürünlerin önemli bir ticari kalemi oluşturduğu izlenimini vermektedir. Coğrafi açıdan İznik, Bursa'nın Yenişehir ve Orhangazi kazaları arasında kalmıştır. 1935 ve 1940 yılı nüfus sayımları dikkate alındığında; İznik'in toplam nüfusu yaklaşık % 14 oranında bir artış göstermişken, bu oran komşu kazalardan Orhangazi ve Yenişehir'de yaklaşık % 4'dür. Bu dönemde Orhangazi ve Yenişehir kazalarına bağlı köy sayısı sabit kalırken; Yenişehir'den İznik'e iki yeni köy ilave edilmiştir. Bu iki köyün nüfuslarını genel toplamdan çıkardığımızda nüfusun yaklaşık % 7,4 oranıyla komşu kazalara yakın bir oranda arttığı anlaşılmaktadır. 1940-1950 döneminde İznik'in nüfusu Orhangazi kazasıyla paralellik arz etmiştir. Sonuç olarak İznik'in Osmanlı döneminden itibaren demografik ve idari alanındaki artış ve bu artışa bağlı ileri yöndeki değişim ve gelişimi Cumhuriyet Dönemi'nde de devamlılık arz etmiştir.

KAYNAKÇA

1.Vilâyet Sâlnâmeleri

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Hudâvendigâr Matbaa-i Vilâyeti, Def'a 2, 1288, s.56, 117; Def'a 3, 1289, s.55, 112; Def'a 4, 1290, s.58, 119; Def'a 5, 1291, s.54, 112, 120; Def'a 6, 1292, s.58, 149; Def'a 7, 1293, s.56, 140; Def'a 8, 1294, s.56, 137; Def'a 9, 1295, s.56, 137; Def'a 10, 1296, s.92, 96, 122, 129, 130, 134, 181; Def'a 11, 1297, s.89, 173; Def'a 12, 1301, s. 161, 350-351; Def'a 13, 1303, s.83, 268; Def'a 14, 1304, s.163; Def'a 16, 1306, ss.145-146; Def'a 17, 1306, ss.145-146; Def'a 19, 1310, ss.221-222, 372; Def'a 20, 1311, ss.221-222, 318-319, 318-319; Def'a 21, 1312, ss.289-290; Def'a 22, 1313, s.351; Def'a 23, 1314, ss.211-212; Def'a 24, 1315, ss.277-279; Def'a 25, 1316, ss.132-133, 320-321; Def'a 26, 1317, ss.166-168; Def'a 28, 1319, ss.170-172; Def'a 29, 1320, ss.173-175; Def'a 30, 1321, ss.181-183; Def'a 31, 1322, ss.168-170; Def'a 32, 1323, ss.172-174; Def'a 34, 1324, ss.367-368; Def'a 34, 1325, ss.459-460; Def'a 35, 1927, 155-158, 469.

2.TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Verileri

(1929). Umumi Nüfus Tahriri 28 Teşrin-i Evvel 1927 Mufassal Neticeler, Fasikül: I, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.

(1937). Bursa Vilâyeti 20 İlkteşrin:1935, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Neşriyat Sayısı:75, c.12, Başvekâlet Matbaası, Ankara.

(1940). 20 İlkteşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey Ölçü. Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

(1950). 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu, c.65, Yayın no:286, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.

(1951). 22 Ekim 1950 Umumî Nüfus Sayımı Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus, Neşriyat No:359, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara.

3.Tetkik Eserler

Bütüner, Z. (2016). “Alman Seyyah Andreas David Mordtmann’ın İznikmid-İznik-İzmit (Kocaeli) İzlenimleri”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri 3-4-5 Nisan 2015, ss.529-541, (Ed. Prof.Dr. Haluk Selvi, Doç.Dr. M. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli.

Erol, S. (2011). Hudâvendigâr Vilâyet Sâlnâmelerinde Yenişehir Kazası 1870-1927 (İznik ve Yarhisar Nahiyeleri ile birlikte), Yenişehir İlçesi Merkez ve Köylerini Güzelleştirme Derneği Yayınları No:2, Bursa.

Gürsakal, G. (2009). “Modernleşme Dönemi Bursa’ında Nüfus Hareketleri”. Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009-Bursa), (Ed.Doç. Dr. Cafer Çiftçi), Osmangazi Belediyesi, ss.271-290, Bursa.

İnalçık, H. (2008). “Osman Gazi: Son Araştırma Sonuçları”. Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri” (04-05 Nisan 2005) Bildiri Kitabı, (Ed.Yrd. Doç.Dr. Cafer Çiftçi), Osmangazi Belediyesi, ss.10-21, Bursa.

Kaplanoğlu, R. (2006). Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Bursa (1876-1926), Avrasya Etnografya Yayınları, İstanbul.

Kurtulmuş, B. (1998). İznik 36’nolu Şer’iyye Sicil Defteri’ne Göre İznik’te Sosyal Hayat (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Prof. Dr. Ziya Kazıcı, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Polat, M. (2014). “Hudâvendigâr Vilayeti Sâlnâmeleri Işığında Yenişehir Kazasının İdarî ve Demografik Yapısı, Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı) 25-27 Ekim 2013 Yenişehir-Bursa,”(Ed. Prof.Dr. Mefail Hızlı, Yrd. Doç.Dr. Sezai Sevim), Uludağ Üniversitesi Yayını, ss.263-276, Bursa.

Texier, C. (1997). “Küçük Asya” Bithynia. (Haz. Raif Kaplanoğlu). Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul.

(2002). “İznik Belediye”. (Haz. Yılmaz Akkılıç), Bursa Ansiklopedisi, c.III, ss.969-963, Burdef Yayınları, Bursa.

<http://www.iznik.bel.tr/tarihce.php>

EK NO:1

1316 (1898-1899) Yılı Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesine Göre İznik Nahiyesi
(Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, 1316:320-321).

321		320	
تاسیهك قراي ملحقه شولردر :		ازئيق ناحیهسی	
خانہ	نوس	خانہ	نوس
آغلان	۶۲	قومه باشی	۲۴
ایسره	۷۴	جدید	۷۴
چیرکئی	۲۶	سرعه	۸
قره دین	۳۸۰	چاقرجه	۱۲۲
الاقیا	۲۱۸	اورخانیه	۲۲
دزه	۲۲۲	یویلیجه	۹۰
کورستان	۱۹۷	یورنکار	۳۶
خواجه	۹۰	عیقیده	۲۴
حوظاز	۱۴۷	سلطانیه	۴۱
یلدیزم	۹۹	اسکانیه	۲۶
مصطفائی	۶۲	قرنطی	۱۶
مستکرمه	۶۰	صاری صو	۱۷
لطیفه	۷۳	اسکی اوران	۱۸
طارغلی	۲۳۰	ساجی عثمان	۵۲
قارویزیکاری	۲۲۲	جاندرلی	۲۲
عدلیه	۶۲۴	ناجر	۱۲۰
ساری اقیل حمیده	۲۲۲	کوردمنلی	۲۰
جناق سلیمانیه	۲۰۲	عمرلی	۱۳۰
سوجوق	۱۷۰	اسکیلی	۳۴
شرقیه	۱۴۷	الیکلی	۱۰۳
یوردک احسانیه	۱۳۰	حصار دره	۳۰
مخوردیه	۳۱۷	جانسراق	۲۷
ترحیه	۲۱۶	اوغایشار	۶۰
معموره	۲۷۰	المالی	۶۰
مسعودیه	۲۰۰	یلدیز	۴۷
عثمانیه	۲۲۰	حصارچق	۵۹
	۶۷	یکلی	۱۳

ازئيق ناحیهسی . بکیشتر قضای مضافاتدن اولوب قضای مذکورک قسم شالیسی تشکیل ایدر .

سرکندن بئقه (۵۳) قریه ایله (۲۷۰۷) خانه و (۵۲۹۲) ذکور و (۵۲۱۸) انات اولوق اوزده (۱۰۵۱۰) ی مسل و (۴۸۸) ذکور و (۵۵۶) انات اولوق (۱۰۴۴) ی ازمئی که جمآ (۱۱۵۵۴) نفوسی شامل اولوق داخلته آتییسی معمور وادجی شراب (۹) جامع ایله (۲) مسجد . (۲) مدرسه . (۵) محارت واردر .

سرکار ناحیه اولان (ازئيق) قریهسی بکیشتره دوت . بيله حکه اون ایکی . و سرکر ولایت اون دوت ساعت مسافهده . همنای اولان کولک ساحل شرقیستده کاش اولوب (۴۰۲) خانه ایله (۶۴۲) ذکور و (۵۲۱) انات اولوق (۱۱۸۷) ی مسل . (۱۲۷) ذکور و (۱۶۶) انات اولوق اوزده (۲۹۳) ی روم که جمآ (۱۴۶۰) نفوسی سالی و (۵) خان . (۴) فزون . (۸۰) دکان . (۹) قهوه خانه یی شاملدر .

قسمتک اطراق باغ و بجهاره محاط و منظرهسی دلنشین ایسه ده کولک کنارنده حاصل اولان بمانقلردن طولای هوانی آغیرجه در .

چشمه واقار سوزری بک چوقدر .

قبیه مذکوره زمان قدیمده (تیکیا) اسمیه مشهور و معمور برشر ایدی [۰] اطرافده . غایت متین و مکمل رسور موجود اولوب (استانبول) . (بکیشتر) . (لقک) و (کول) اسمیله غایت متین و جانب نظر حیرت دوت قیوسی ایله قلهلری ای الآن حال اصلینده باقیدر .

دورنده بولان معمور و شراب جوامع و مساجد ایله ساثرخیرات اسلامییه دلالتیه قسمیه مذکورمک انهای تأسیس دولت علیه عثمانیه ده دخی بیوک برشر حائده بولای اولوق ایلاکلاسه مقدمدر .

جوامع شرعیستک انک بیوک و کوزلی (خیرالدین پاشا) مرحومک بآکرده می اولان (یشیل) جامعیدر که بروسه ده همنای اولان جامع منگلو یشیل جینیرله مرین و ملرژ انشایی غایت متیندر .

درون قسیده بعض اعزم و عزرات کرامتک مراقده مبارک لری ده بولقدده دره [۰] تریخ قسمه مرابیت